

BEYNƏLXALQ HÜQUQ

BEYNƏLXALQ HÜQUQ NORMALARININ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ CİNAYƏT QANUNVERİCİLİYİNƏ IMPLEMENTASIYASININ NƏZƏRİ VƏ PRAKTİKİ ASPEKTLƏRİ

Mehriban Eyyubova*

Xülasə

Məqalədə beynəlxalq hüquq normalarının Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyinə implementasiyasının nəzəri və praktiki aspektləri hüquq ədəbiyyatında mövcud fikir müxtəlifliyi və beynəlxalq praktika əsasında geniş təhlil edilir. Qeyd edilir ki, hər bir dövlətin hüquq sistemində beynəlxalq hüquq normaları prioritet rol oynayır və istənilən sferada milli qanunvericiliyin formalaşdırılması beynəlxalq hüquq normalarının iştirakı olmadan həyata keçirilə bilməz. İnkişaf etmiş dövlətlər təcrübəsini əsas tutaraq Azərbaycan Respublikası hüquq sistemində də beynəlxalq hüquq normaları effektiv təsir gücünə malik olmaqla, müxtəlif hüquq sahələrinin formalaşması və inkişafında mühüm rol oynamışdır. Nəhayət, sonda belə qənaətə gəlinir ki, beynəlxalq hüquq normalarını nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində də müvafiq əlavə də dəyişikliklərin edilməsi zəruridir. Qeyd edilənlər isə ümumi və xüsusi problemləri nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin Ümumi və Xüsusi hissələrində paralel şəkildə edilməlidir. Belə ki, hər bir istiqamətdə edilən dəyişikliklər bir-birini qarşılıqlı olaraq tamamlamalıdır.

Açar sözlər: *beynəlxalq hüquq, cinayət qanunvericiliyi, beynəlxalq praktika, daxili qanunvericilik, hüquq sistemləri, beynəlxalq öhdəliklər.*

Müasir dövrdə istənilən sferada milli qanunvericiliyin formalaşdırılması beynəlxalq hüquq normalarının iştirakı olmadan həyata keçirilə bilməz. Bunun obyektiv olaraq bir sıra səbəbləri vardır. İlk növbədə, hazırda heç bir dövlət nəinki digər dövlətlərdən izolə oluna bilmir, əksinə olaraq inteqrasiya proseslərinin sürətlə getdiyi bir dövrdə həmin dövlətlərlə daha sıx yaxınlaşma tələb olunur. Daha sonra, müasir dünyanın inkişafı dövlətlərin də milli qanunvericiliklərinin inkişafını tələb edir ki, bu da beynəlxalq hüquq normalarının iştirakı olmadan mümkün deyildir. Nəhayət, hər bir sferada beynəlxalq müqavilələrin artması və əhatə dairəsinin genişləndirilməsi istər-istəməz beynəlxalq hüquq normalarının milli qanunvericiliyə də təsir imkanlarını artırır. Bundan başqa, müasir beynəlxalq münasibətlərin xarakterindən də asılı olaraq bu qarşılıqlı asılılıq daha da dərinləşir.

Beləliklə, hər bir dövlətin hüquq sistemində beynəlxalq hüquq normaları prioritet rol oynayır. İnkişaf etmiş dövlətlər təcrübəsini əsas tutaraq Azərbaycan Respublikası hüquq sistemində də beynəlxalq hüquq normaları effektiv təsir gücünə malik olmaqla, müxtəlif hüquq sahələrinin formalaşması və inkişafında mühüm rol oynamışdır.

---

* Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, Bakı Dövlət Universiteti

Lakin müsbət məqamlarla yanaşı, neqativ halların baş verməsi də qaçılmazdır, əsasən də hüquq tətbiqi praktikasında belə problemlərin meydana çıxması qəbul ediləndir ki, bu da hər bir cəmiyyətin inkişaf dərəcəsi, beynəlxalq hüquqa olan münasibət və s. amillərdən birbaşa asılıdır. Onu da qeyd etmək ki, müvafiq sferada problemlər yalnız Azərbaycan Respublikası üçün xas deyildir, digər dövlətlərdə də beynəlxalq hüquq normalarının tətbiqi hallarında müxtəlif kolliziya və problemlər meydana çıxır. Qeyd edilənləri nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikası hüquq sistemində beynəlxalq cinayət hüququ normalarının yeri məsələlərinə aydınlıq gətirilməsini məqsəduyğun hesab edilməlidir. Bu müqayisəli araşdırma milli cinayət qanunvericiliyinin inkişafı, onun ziddiyyətli məqamlarının üzə çıxarılması və məhkəmələrin gələcək fəaliyyətində hüquq tətbiq etmə üçün olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir, eyni zamanda gələcək inkişaf istiqamətlərini müəyyən edir.

Bütövlükdə götürsək, beynəlxalq hüquq milli hüquq sistemlərinin normal fəaliyyət göstərməsi, onların inkişafı üçün münbit şərait yaradır. Bununla əlaqədar münasibətləri təhlil edən Ə.İ.Əliyev qeyd edir ki, beynəlxalq hüquq normalarının implementasiyasının mühüm vasitəsi kimi dövlətdaxili tədbirlər qismində müəyyən qanunvericilik və digər normativ aktların qəbul edilməsi, həmçinin təşkilati xarakterli tədbirlərin görülməsi çıxış edir. İnsan hüquq və azadlıqları sahəsində beynəlxalq hüquq normalarının tanınması və konstitusion təsbiti ilə yanaşı, onların faktiki tətbiqi də çox zəruridir. Hüquq normalarının səmərəliliyi məhz onların realizəsində təzahür olunur. Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, implementasiyanın mühüm formaları nəinki dövlətin hüquq sistemindən, həmçinin qəbul edilmiş beynəlxalq normanın hüquqi xarakterindən asılıdır. [1] Buna yaxın mövqe L.H.Hüseynov tərəfindən bildirilir. Belə ki, L.H.Hüseynovun fikrincə, hər bir dövlət öz üzərinə götürdüyü beynəlxalq öhdəlikləri vicdanla yerinə yetirmək üçün daxili qanunvericilik sisteminin bu öhdəliklərə uyğun olmasını təmin etməlidir, bu zaman da zəruri qanunvericilik tədbirlərinin həyata keçirilməsi beynəlxalq müqavilələrdə bir tələb kimi iştirakçı dövlətlərin üzərinə qoyulur ki, bu göstərişlər də özünü ümumi və konkret göstərişlər kimi iki formada büruzə verir. [2] Adətən bütün beynəlxalq hüquqi sənədlər və ümumtanınmış normalar dövlətlərdən tələb edir ki, həmin beynəlxalq hüquqi normalardan irəli gələn öhdəlikləri yerinə yetirmək üçün zəruri qanunvericilik tədbirləri həyata keçirsin. Beynəlxalq cinayət hüququ normaları əsasən buna üstünlük verirlər ki, beynəlxalq müqavilələri implementasiya edən normativ-hüquqi aktlar tək-cə müəyyən əməllərin kriminallaşdırılmasına dair normaları (yəni müəyyən əməllərin cinayət sayıldığına dair normaları) deyil, həm də məhkəmələrə həmin əməllər üzərində yurisdiksiya verən müddəaları nəzərdə tutsunlar. [3] Beynəlxalq hüquqa daha üstün mövqedən yanaşan hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, beynəlxalq hüququn fəaliyyəti haqqında məsələ dövlətdaxili qanunvericiliyin deyil, beynəlxalq hüququn məsələsidir, lakin qeyd edilənlər milli-hüquqi prosedurlar vasitəsilə həyata keçirilməlidir. [4] Başqa bir

əhəmiyyətli tədqiqatda isə qeyd edilir ki, beynəlxalq hüquq milli hüququn şaxələnməsinə, yeni sferalarının meydana çıxmasına və əlavə normalarla zənginləşməsinə müsbət təsir göstərir. [5]. Hazırda ədəbiyyatlarda beynəlxalq və milli hüququn qarşılıqlı əlaqəsinə insan hüquqları nöqtəyi-nəzərindən yanaşma tendensiyası da artmışdır. Eyni zamanda, problem beynəlxalq-hüquqi nəzarət kimi daim beynəlxalq hüququn primatlığı ilə əsaslandırılır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında beynəlxalq və dövlətdaxili hüququn əlaqəsi istiqamətində bir sıra mühüm və əhəmiyyətli normalar təsbit edilmişdir. İlk növbədə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 148.II maddəsi qeyd edilməlidir. Həmin maddədə qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr Azərbaycan Respublikası qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Bu maddənin şərhə belə bir fikri qeyd etməyə əsas verir ki, beynəlxalq müqavilələrin dövlətdaxili implementasiyası barəsində Azərbaycan Respublikası inkorporasiya mexanizmindən istifadə edir, yəni iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələri bilavasitə özünün qanunvericilik sistemində daxil etmişdir ki, bu da əksər dövlətlərin praktikası ilə demək olar ki, eyniyyət təşkil edir. Məsələn bir qədər daha ümumi yanaşan Z.A.Əsgərov qeyd edir ki, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində təsdiq olunmuş və dövlətimizə münasibətdə qüvvəyə minmiş dövlətlərarası müqavilələr öz hüquqi qüvvəsinə görə həm onlardan əvvəl, həm də sonra qəbul edilmiş ölkə qanunlarından üstün qüvvəyə malikdir. [6] Qeyd edilən məsələ ümumi yanaşmadır və burada müasir tendensiyalar demək olar ki, əks olunmamışdır. Tədqiqatlarda haqlı olaraq qeyd edilir ki, beynəlxalq hüquq normalarının implementasiyası dövlətlərin, beynəlxalq hüquqa uyğun olaraq qəbul edilmiş öhdəliklərin vaxtında, hərtərəfli və tam reallaşdırması məqsədi ilə kollektiv, fərdi və ya beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində məqsədyönlü təşkilati-hüquqi fəaliyyətini özündə əks etdirir. [7] Daha sonra göstərilir ki, dövlət beynəlxalq müqavilələri imzalayıb təsdiqləyərkən cinayət-hüquq sisteminin beynəlxalq hüquq normalarına uyğunlaşdırılması və müəyyən cinayətkar əməllərin kriminallaşdırılması üzrə öz üzərinə öhdəliklər götürür. [8] Bu cəhətdən daha bir yanaşma maraqlıdır, belə ki, qeyd edilir ki, integrasiyanın təsiri altında insan hüquqları sahəsində ümumtətanmış standartların birbaşa tətbiqini və dövlətdaxili orqanların fəaliyyətinin tamamilə yeni səviyyəyə qaldırılmasını tələb edir. [9]

Bundan başqa, beynəlxalq və dövlətdaxili hüququn qarşılıqlı əlaqəsi məsələlərində ayrıca araşdırma tələb edən məsələlərdən biri də beynəlxalq hüquq normalarının tətbiqi ilə əlaqədardır. Belə ki, həm beynəlxalq, həm də milli hüquq normalarının həqiqi potensialı məhz onların həyata keçirilməsi zamanı üzə çıxır. Prosessual baxımdan beynəlxalq hüquq normalarının milli hüquq sisteminə realizəsi, bir qayda olaraq, tətbiq formasında baş verir. Bu zaman da bir sıra prinsiplər, məsələn, ədalətli məhkəmə araşdırması, prosessual ədalətlik prinsipləri və s. müəyyən edilir ki, burada da beynəlxalq hüquq normaları əhəmiyyətli yer tuturlar [10] və demokratik cəmiyyətin fəaliyyəti üçün mühüm əhəmiyyət

kəsb edirlər [11]. Bir vacib məsələni də qeyd etmək ki, prosesdə müəyyən edilən beynəlxalq hüquq normalarının effektivliyi tətbiqin keyfiyyəti və səviyyəsindən birbaşa asılıdır. İstənilən hüquq norması, əgər o icra edilmirsə, deməli burada səmərəlilikdən söhbət gedə bilməz. İlk növbədə, beynəlxalq hüququn prinsiplərinin əks olunması məsələsi xüsusi aktualıq kəsb edir. Bunu nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 10-cu maddəsində qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikası başqa dövlətlərlə münasibətlərini hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq hüquq normalarında nəzərdə tutulan prinsiplər əsasında qurur. Hesab edirik ki, beynəlxalq hüquqa və onun əsası olan beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərinə birmənalı münasibət birbaşa yüksək qiymətləndirilməlidir.

Daha sonra hüququn ümumi prinsiplərinə də münasibətin bildirilməsi zəruridir. Bu cəhətdən Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 4-cü maddəsində qeyd edilir ki, bu Məcəllə qanunçuluq, qanun qarşısında bərabərlik, təqsirə görə məsuliyyət, ədalət və humanizm prinsiplərinə əsaslanır. Bunu nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 5-ci maddəsində qanunçuluq, 6-cı maddəsində qanun qarşısında bərabərlik, 7-ci maddəsində təqsirə görə məsuliyyət, 8-ci maddəsində ədalət, 9-cu maddəsində isə humanizm prinsiplərinin mahiyyəti açıqlanmış və burada cinayət qanunvericiliyinin əsas xüsusiyyətləri əks olunmuşdur. Bu zaman bəzi dövlətlərin qanunvericiliyində əks olunan prinsiplər də xüsusi qeyd edilə bilər. Məsələn, Türkiyə Cümhuriyyətinin Cinayət Məcəlləsinin (Türk Ceza Kanunu) 2-ci maddəsində əks olunan cinayət və cəzada qanunçuluq prinsipi, 3-cü maddədə isə ədalət və qanun qarşısında bərabərlik prinsipi hüququn ümumi prinsipləri kimi xüsusi rol oynayır. [12] Qeyd edilən prinsiplər cinayət qanunvericiliyinə yaxın cəza-icra qanunvericiliyinin [13], hətta cinayət-prosessual qanunvericiliyinin də əsasını təşkil edir [14].

Milli qanunvericilikdə beynəlxalq-hüquqi normaların tətbiqi (hətta birbaşa və dolaylı tətbiq imkanları nəzərə alınmaqla) milli qanunvericiliyin inkişafı və təkmilləşməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ümumiyyətlə, realizə prosesinin bütün mərhələlərində beynəlxalq və milli hüquq normaları qarşılıqlı əlaqədə götürülür. [15] Hüquq ədəbiyyatında haqlı olaraq qeyd edilir ki, beynəlxalq hüquq dövlətdaxili hüquqi mexanizmlərin köməyi olmadan öz funksiyalarını heç bir halda yerinə yetirə bilməz. Bu mexanizmlər arasında məhkəmələr xüsusilə əhəmiyyətlidir. Belə ki, məhkəmələr sübut etmə prosesində və ədalətli məhkəmə araşdırmasında əsas sistemi əks etdirirlər ki, bu bərdə hüquq ədəbiyyatında əhəmiyyətli tədqiqatlar getməkdədir. Ancaq bu birbaşa tətbiqetməni inkar etmək də demək deyildir. Fikrimizcə, bu dövlətin bütövlükdə hüquq sisteminin inkişafından birbaşa asılıdır ki, məhkəmə praktikası, beynəlxalq müqavilələrə birbaşa istinad və hüquq düşüncəsi burada mühüm rol oynaya bilər. Hüquq ədəbiyyatında aparılan təhlillərlə milli məhkəmələr tərəfindən beynəlxalq hüquqa daha çox istinad edilməsi hallarının genişləndiyi tendensiyası da qeyd edilmişdir. [16]

Respublikamızda beynəlxalq hüquq normalarının tətbiqi vəziyyəti hələlik istənilən inkişaf etmiş dövlətlər praktikasına səviyyəsində deyildir, düzdür, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarlarında 1950-ci il İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasına və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarlarına tez-tez istinad edilərsə də, digər məhkəmə orqanlarının qərarlarında beynəlxalq hüquq normalarının tətbiqi demək olar ki, normal səviyyədə deyildir. Bunu nəzərə alaraq, hüquq ədəbiyyatında qeyd edilən məsələ ətraflı təhlil edilərək və bir qədər də məsələyə daha geniş yanaşılaraq beynəlxalq müqavilə normalarının birbaşa tətbiqinin ümumi qaydaya çevrilməsinin zəruriliyi xüsusi olaraq əsaslandırılır. [17]

Beynəlxalq hüquq normalarının bilavasitə Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququ sferasına təsiri məsələlərinə gəlincə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrinə bu və ya digər əmələ görə cinayət məsuliyyətinin şərtlərində nəzərdə tutulan dəyişikliklər bilavasitə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin mətninə daxil edilməlidir. Beləcə, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi cinayət məsuliyyəti məsələlərini tənzimləyən beynəlxalq müqavilələrin qüvvəyə minməsi zamanı Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin özünün normalarının dəyişdirilməsi qaydasını müəyyənləşdirir.

Bununla əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 1-ci maddəsinin müddəaları xüsusi qeyd edilməlidir. Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin 1.2-ci maddəsində qeyd edilir ki, bu Məcəllə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş normalarına və prinsiplərinə əsaslanır. Həmin maddənin 3-cü hissəsində (1.3) isə qeyd edilir ki, cinayət məsuliyyətini müəyyən edən və cinayət törətmiş şəxsin cəzalandırılmasını nəzərdə tutan qanunlar yalnız bu Məcəlləyə daxil olunduqdan sonra tətbiq edilə bilər.

Hüquq ədəbiyyatında bununla əlaqədar məsələlər təhlil edilərkən qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə cinayət qanunu arasında ziddiyyət yarandıqda beynəlxalq müqavilələrin tətbiqinə üstünlük verilir ki, bu zaman da Konstitusiyanın 151-ci maddəsinə istinad edilir. [18] Beləliklə, burada birbaşa beynəlxalq hüquq normalarının üstünlüyündən söhbət gedir. Halbuki Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 11.1-ci maddəsində qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikasının ərazisində cinayət törətmiş şəxs bu Məcəllə əsasında cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir. Bundan başqa, qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikası ərazisində başlamış, yaxud davam etmiş və ya başa çatmış cinayət, Azərbaycan Respublikası ərazisində törədilmiş cinayət sayılır. Bununla əlaqədar 11.2, 11.3 və 11.4-cü maddələr burada yalnız Cinayət Məcəlləsi əsasında məsuliyyət məsələlərinin həll edilə bilmə imkanlarını bildirir.

Cinayət məsuliyyəti ilə bağlı məsələlərin Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə daxil edilməsi qaydasından istisnaya da yol verilir. Belə ki,

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 11-ci maddəsinin 5-ci hissəsində qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikası ərazisində cinayət törətmiş xarici dövlətlərin diplomatik nümayəndələrinin və toxunulmazlıq hüququna malik olan digər şəxslərin cinayət məsuliyyəti haqqında məsələ beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq həll edilir. Hər bir halda beynəlxalq cinayət hüququ normaları Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququnun mənbəyinə çevrilir, mahiyyət etibarilə onların birgə tətbiqi baş verir. Rəsmi olaraq Azərbaycan Respublikası ərazisində yalnız Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi qüvvədədir, lakin onun müddələrinin köməyi ilə beynəlxalq cinayət hüququ normaları da tətbiq olunur.

Bundan başqa, Cinayət Məcəlləsinin 12-ci maddəsi ilə cinayət qanununun Azərbaycan Respublikası ərazisindən kənarında törədilən cinayətlərə görə qüvvəsi məsələsi də tənzimlənir. Lakin burada fərqli tənzimləmələr müəyyən edilmişdir. Belə ki, 12.1, 12.1-1, 12.2, 12.3-cü maddələrində müvafiq şəxslər xarici ölkələrdə məhkum olunmamışlarsa, bu Məcəllə əsasında cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi qeyd edilmişdir. 12.3-də isə qeyd edilir ki, sülh və insanlıq əleyhinə cinayətlər, müharibə cinayətləri, insan alveri, terrorçuluq, terrorçuluğu maliyyələşdirmə, hava gəmisini qaçırma, girov götürmə, işgəncələr, dəniz quldurluğu, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi, saxta pul və ya qiymətli kağızları hazırlama və ya satma, beynəlxalq müdafiədən istifadə edən şəxslərə və ya təşkilatlara hücum etmə, radioaktiv materiallarla əlaqədar cinayətlər, habelə cəzalandırılması Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn digər cinayətlər törətmiş Azərbaycan Respublikası vətəndaşları, əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər, cinayətlərin törədilməsi yerindən asılı olmayaraq, bu Məcəllə əsasında cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir və cəzalandırılır. Hesab etmək olar ki, ilk görünüşdən universal yurisdiksiya prinsipini müəyyən edən bu norma əslində daha çox milli qanunvericiliyə primatlığı müəyyən etmişdir. Bununla əlaqədar hüquq ədəbiyyatında universal yurisdiksiya prinsipi qeyd edilsə də [19], bu prinsip tam şəkildə əks olunmamışdır. Belə ki, bu Məcəllə əsasında da məsuliyyətə cəlb edilməsi qeyd edilməlidir, yəni həmin şəxslərin beynəlxalq cinayət məsuliyyətinə də cəlb edilə bilmələri qeyd edilməlidir.

Nisbətən fərqli qayda isə 12.4-də müəyyən edilmişdir. Belə ki, qeyd edilir ki, sülhməramlı hərbi birləşmələrin tərkibinə daxil olan Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinə mənsub hərbi hissələrin hərbi qulluqçuları Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarında törətdikləri cinayətə görə, Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələri ilə başqa hal nəzərdə tutulmamışsa, bu Məcəllə əsasında cinayət məsuliyyətinə cəlb edilirlər.

Beynəlxalq hüquqa birbaşa üstünlük nümayiş etdirən norma isə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 13.4-cü maddəsidir. Belə ki, qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə

cinayət törətmiş şəxslərin verilməsinə dair digər müddəalar müəyyən olunduqda, beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir.

Qeyd edilən məsələlərə isə bir qədər fərqli yanaşan F.Y.Səməndərov bir-başına qeyd edir ki, beynəlxalq aktlarda təsbit edilmiş cinayət hüququ ilə bağlı normalar nə qədər ki milli cinayət qanununa daxil edilməyib, cinayət hüquq münasibətləri yaratmır və onların tətbiqi mümkün deyildir. Qeyd edilən normaların zəruri hüquqi qüvvəyə malik olması üçün onlar hökmən milli cinayət qanunvericiliyinə daxil edilməlidir. [20] Hesab edirik ki, irəli sürülən bu müddəa Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12, 148 və 151-ci maddələri ilə ziddiyyət təşkil edir. Belə ki, sanksiyanın beynəlxalq müqavilələrdə göstərilməməsi hələ həmin beynəlxalq müqavilənin müddələrinin Cinayət Məcəlləsinə daxil edildikdən sonra tətbiq edilə bilməsi demək deyildir. Onda beynəlxalq müqavilələrlə müəyyən edilmiş anlayışların özünün də müəyyən edilməsi üçün ayrıca bir qanunvericilik aktı da lazımdır? Əlbəttə ki, yox. Deməli, sanksiyanın göstərilməməsi hələlik onun yalnız Cinayət Məcəlləsi ilə realizəsini müəyyən etmir. Burada sanksiyanın müəyyən edilməsi əslində dövlətlərin səlahiyyətinə buraxılmaqla onların cinayət qanunvericiliyinin spesifik xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması imkanını yaradır. Lakin bu beynəlxalq sənədlərin bir-başına tətbiqi üçün ciddi sədlər yarada bilməz. Burada yalnız müvafiq beynəlxalq sənədə qoşulmağı bildirən daxili qanunvericilik aktının qəbul edilməsi (Azərbaycan Respublikası praktikasında müvafiq qanunun qəbul edilməsi) kifayət edər.

Bundan başqa, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 75-ci maddəsində müddətin keçməsi ilə bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə məsələləri tənzim edilərkən 75.5-ci maddədə qeyd edilir ki, bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş sülh və insanlıq əleyhinə, terrorçuluq, terrorçuluğu maliyyələşdirmə və müharibə cinayətləri törətmiş şəxslərə bu maddənin müddəaları tətbiq olunmur.

Tanınmış professor F.Y.Səməndərov daha sonra qeyd edir ki, məhkəmə presedenti hüququn mənbəyi deyil və bu mübahisə doğurmamalıdır. [21] Hesab edirik ki, burada da məsələni birtərəfli qaydada qoymaq düzgün deyildir. Belə ki, burada beynəlxalq məhkəmə presedentlərinin nəzərə alınması istisna təşkil edir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 yanvar 2006-cı il tarixli “Azərbaycan Respublikasında məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və “Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Fərmanının 6-cı bəndində bir-başına qeyd edilmişdir ki, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi və Azərbaycan Respublikası Apelyasiya Məhkəmələrinə tövsiyə edilmişdir ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnun öyrənilməsi işini təşkil etsinlər və onu məhkəmə təcrübəsində nəzərə alsınlar.

Hesab edirik ki, bununla əlaqədar da Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində də müvafiq dəyişikliklərin edilməsi zəruridir. Belə ki, bununla

əlaqədar Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsində qeyd edilən müddəalar xüsusi qeyd edilməlidir. Belə ki, 455-ci maddə ilə məhkəmə aktlarına hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar üzrə baxılması üçün əsaslardan biri İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi tərəfindən Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrində cinayət işi, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materialları və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraat zamanı "İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında" Konvensiyanın müddəalarının pozulduğu müəyyən edilməsidir. Bundan başqa, 459-cu maddə ilə İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi tərəfindən Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrində cinayət təqibi üzrə icraat zamanı "İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında" Konvensiyanın pozulduğunun müəyyən edilməsi ilə əlaqədar hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar üzrə iş yenidən baxmaq haqqında qərar da xüsusi qeyd edilməlidir. Bununla əlaqədar müddəalar Azərbaycan Respublikasının Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 431-1, 431-2, 431-3-cü maddələri xüsusilə qeyd edilməlidir.

Qeyd edilən məsələlər kontekstində beynəlxalq hüququn mühüm sahəsi olan beynəlxalq cinayət hüququnun və milli hüququn sahəsi olan milli cinayət hüququnun qarşılıqlı əlaqələrinin təhlili də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Beynəlxalq cinayət hüququ beynəlxalq hüquqa görə daxili qanunvericilikdə müharibə cinayəti hesab edilən cinayət əməllərinin anlayışı və müəyyənliyinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Buna görə də, beynəlxalq cinayət hüququnda təsbit edilən müharibə cinayətləri haqqında normaların milli cinayət qanunvericiliyinə implementasiyası haqqında məsələnin tədqiqi zəruri hesab edilir.

Qarşılıqlı münasibətləri təhlil edən R.K.Məmmədov qeyd edir ki, Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi yalnız Cinayət Məcəlləsindən ibarət olduğundan cinayət-hüquqi əhəmiyyətə malik beynəlxalq-hüquqi aktın qüvvəyə minməsi zamanı Məcəllədə dəyişiklik edilməsi əvvəllər nəzərdən keçirilən üsulların ikisi ilə həyata keçirilə bilər: resepsiya, yəni beynəlxalq-hüquqi aktın müddəalarının Cinayət Məcəlləsinə birbaşa daxil edilməsi; transformasiya, yəni beynəlxalq-hüquqi aktın qaydalarına uyğun olaraq Cinayət Məcəlləsinin müddəalarının dəyişdirilməsi. [22]

Birmənalı olaraq qəbul edilir ki, beynəlxalq hüquq normalarının prioritetliyi onda ifadə olunur ki, hər bir dövlətin hüququnun mənbəyində iki hüquq sisteminin normaları nəzərə alınmalıdır: dövlətdaxili hüquq sistemi və beynəlxalq hüquq sistemi. Onların arasında kolliziya hallarında isə üstünlük beynəlxalq hüquqa verilməlidir ki, bu da ziddiyyətlərin həll edilməsinin yeganə üsullarındandır. Beləliklə, bunla da dövlətdaxili hüququn normaları nəinki beynəlxalq hüququn normalarına zidd olmur, hətta beynəlxalq hüquq normalarının tələblərinin realizəsini dəqiqləşdirməli və təmin etməlidir. Bu məsələ inkişaf etmiş dövlətlərin artıq tam qanunvericilik və tətbiqetmə praktikasında möhkəmlənmişdir. Bu birmənalı olaraq, hətta Avropa hüququnun üstünlüyü prinsipi ilə də ifadə olunur. [23]

Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququ doktrinasında müharibə cinayətləri ilə bağlı, xüsusilə də bu sferada beynəlxalq hüquq normalarının milli cinayət qanunvericiliyinə implementasiyası ilə bağlı müxtəlif fikirlər səsləndirilmişdir. F.Y.Səməndərov qeyd edir ki, müharibə cinayətlərinin əsas obyekt müharibə aparmanın beynəlxalq hüquq normaları ilə təsbit olunmuş metod və vasitələridir, əlavə obyekt qismində insanların həyatı və sağlamlığı çıxış edir. Müəllifin fikrincə, müharibə cinayətlərinin bir növü olan silahlı münaqişə zamanı beynəlxalq hüquq normalarını pozma obyektiv cəhətdən silahlı münaqişə zamanı beynəlxalq humanitar hüquq normalarının pozulmasında ifadə olunan əməllərlə (hərəkət və ya hərəkətsizliklə) xarakterizə olunur. Beynəlxalq humanitar hüququn silahlı münaqişələrə dair ən mühüm normaları isə bilavasitə olaraq Müharibə qurbanlarının müdafiəsi haqqında 1949-cu il Cenevrə konvensiyaları və həmin konvensiyalara əlavə protokollarda öz əksini tapmışdır. Bu sahədə münasibətləri təhlil edən Ş.T.Səmədova isə qeyd edir ki, müharibə cinayətlərinin bilavasitə obyektləri müharibə aparılmasının konkret qanun və adətlərinin, mülki əhali və hərbi əsirlərlə rəftar qaydalarının təmin edilməsinə yönəldilmiş ictimai münasibətlər çıxış edir. [24] V.İ.İbayev hesab edir ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin “Müharibə cinayətləri” adlı XVII fəslində müharibə cinayətlərinin həlledici meyarı kimi silahlı münaqişələrin mövcudluğu əsas götürülür. Beləliklə, dövlətlərarası müharibə, yoxsa vətəndaş müharibəsi zamanı törədilib-törədilmədiyindən asılı olmayaraq, müəyyən əməllər müharibə cinayətləri kimi təsvif ediləcək və Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində müəyyənləşdirilmiş müvafiq cəzalara səbəb olacaqdır. [25]

Fikrimizcə, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi özünün həm Ümumi hissəsində, həm də Xüsusi hissəsində beynəlxalq cinayətlərə görə məsuliyyət məsələlərində müəyyən fərqləndirmə aparsa da, bu kifayət qədər yarımçıq karakter daşıyır və hüquq tətbiqetmə üçün tam və səmərəli ola bilməz.

Milli cinayət qanunvericiliyində beynəlxalq hüquq normalarının nəzərə alınması beynəlxalq cinayət hüququ normaları ilə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin sıx bağlılığını və qarşılıqlı əlaqələrini yaradır. İstənilən halda, cinayət qanunvericiliyinin effektivliyinin təmin edilməsi üçün zamanın tələblərinə cavab verən beynəlxalq hüquq normaları nəzərə alınmalıdır. Bu sahədə digər bir tədqiqatda haqlı olaraq qeyd edilir ki, müasir cinayət qanunvericiliyi özünün elmiliyinə və müasirliyinə o zaman iddia edə bilər ki, o, cəmiyyətdə baş verən dəyişiklikləri vaxtında nəzərə ala bilsin. [26] Bununla əlaqədar münasibətləri təhlil edərək daha sonra hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, qarşılıqlı münasibətlərin tənzimlənməsində bir sıra dəyişikliklərin edilməsi zəruridir ki, bu da beynəlxalq cinayətlərlə beynəlxalq xarakterli cinayətlər arasında fərqi müəyyən edilməsi zəruriliyi ilə əlaqədardır və bir sıra mühüm əlavələrin edilməsi zəruridir. Məsələn, terrorçuluqla əlaqədar bir sıra cinayətlərin məəcəlləyə daxil edilməsi və s. Daha sonra Cinayət Məcəlləsinin Ümumi hissəsində bununla əlaqədar bir sıra dəyişikliklərin edilməsi və s. [27] Məsələyə daha geniş yanaşan

Ş.M.Bassiouni beynəlxalq cinayət hüququ normalarının tətbiqində milli orqanların rolu ilə bərabər, birbaşa olaraq beynəlxalq orqanlar tərəfindən də tətbiqi ilə prosesin tənzimlənməsini qeyd edir. [28]

Qeyd edilənləri nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində də müvafiq əlavə və dəyişikliklərin edilməsi zəruridir. Qeyd edilənlər isə ümumi və xüsusi problemləri nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin Ümumi və Xüsusi hissələrində paralel şəkildə edilməlidir. Belə ki, hər bir istiqamətdə edilən dəyişikliklər bir-birini qarşılıqlı olaraq tamamlamalıdır.

İstinadlar:

1. Əliyev Ə.İ. İnsan hüquqları. Bakı, 2019, s. 64.
2. Hüseynov L.H. Beynəlxalq hüquq. Bakı, 2008, s. 49-50.
3. Məmmədov, R.K. Beynəlxalq Cinayət Hüququ və Azərbaycan Respublikasının Cinayət Qanunvericiliyi. Bakı, NAT Co MMC, 2012, s.186
4. Буроменский М.В. К вопросу о действии норм международного права во внутреннем правопорядке Украины //Международное право как основа современного миропорядка. Liber Amicorum к 75-летию проф. В.Н.Денисова. Киев- Одесса, Феникс, 2012, с. 251-272.
5. Evans, M. International Law. Oxford, Oxford University Press, 2014, p.415-420.
6. Əsgərov Z.A. Hüquqi dövlət və kionstituisiya. Bakı, 2019, s. 164.
7. Brown E. The UN Convention on the Law of the Sea: Impact and Implementation: Proceedings, Law of the Sea Institute. Nineteenth Annual Conference. Law of the Sea Institute, 1987, p. 587.
8. Князькина А. К. Конвенционные преступления как вид конвенциональных преступлений. Автореф. дис. к. ю. н. Москва, 2009, с.26.
9. Seyidov Ə.C. Cinayət prosesində insan hüquqlarının təminatı məsələləri: beynəlxalq standartlar və dövlətdaxili qanunvericilik. Hüquq üzrə elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın avtoferatı. Bakı, 2013, s. 3-4.
10. Вилова М.Г. Теория справедливости как основа права на справедливое судебное разбирательство //Вестник Новосибирского государственного университета, Серия Право, 2014, Т.10, Вып.2, с.75-76.
11. Xəlilov F.Y. Cinayət mühakinə icraatında vəkil araşdırması. Bakı, Hüquq Yayın Evi, 2018, s. 35.
12. Türkiyə Cümhuriyyətinin Cinayət Məcəlləsi (Türk Ceza Kanunu). Bakı, "Elm və təhsil". 2023, s. 34.
13. Quliyev C.M., Hübətov M.H., Mustafayev N.İ. Azərbaycan Respublikasının cəza-icra hüququ. Dərs vəsaiti. Bakı, Hüquq Yayın Evi, 2022, s. 15-16.
14. Abbasova F.M. Cinayət prosesi. Dərslik. Ümumi hissə. Bakı, Zərdabi LTD MMC, 20215, s. 44-45.
15. Каримов Г.Г. Институт доказательств в международном гражданском и арбитражном процессе. Учебное пособие. Баку, Нурлар, 2021, с. 20-25.
16. Schabas A.W. An Introduction to the International Criminal Court. Cambridge University Press, 2001, p.18-20.
17. Seyidov Ə.C. Cinayət prosessual insan hüquqlarının təminatı məsələləri: beynəlxalq standartlar və dövlətdaxili qanunvericilik. Bakı, Uniprint, 2013, s. 67.
18. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin kommentariyası. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə. Bakı, Digesta, 2011, s. 21.

19. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin kommentariyası. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə. Bakı, Digesta, 2011, s. 37.
20. Səməndərov F.Y.Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslik.Bakı, Hüquq Yayın Evi, 2015, s.40.
21. Səməndərov F.Y.Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslik.Bakı, Hüquq Yayın Evi, 2015, s.41.
22. Məmmədov R.K. Beynəlxalq cinayət hüququ və Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi. Bakı, NAT Co MMC, 2012, s. 84-85.
23. Əliyev Ə.İ., Əliyev E.Ə., Məhərrəmov A.A., Məmmədov Ə.Q., Hüseynova F.E. Avropa hüququ. Bakı, Günəş – B, 2016, s. 32.
24. Самедова Ш.Т. Уголовное право Азербайджанской Республики. Особенная часть: в двух томах. Учебник. Баку, Адилоғлу. 2020, Том I, с. 163.
25. İbayev, V.İ. Beynəlxalq humanitar hüquq. Bakı, 2001, s. 452-453.
26. Наумов, А.В. Сближение правовых систем как итог развития уголовного права XX в. и ее перспектива в XXI в. М.: Государство и право, 1998. № 6, с. 58.
27. Səmədova Ş.T. Transmilli cinayət hüququnun nəzəri və praktiki problemləri. Bakı, Mütərcim, 2023, s. 232-233.
28. Bassiouni, C. International Criminal Law: Sources, Subjects and Contents. 3rd ed. edition, – Leiden: Martinus Nijhoff Publishers / Brill Academic Publi, – 2008. – p. 131-132.

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL LEGAL NORMS TO THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

Mehriban Eyyubova*

Abstract

In the article, the theoretical and practical aspects of the implementation of international legal norms into the criminal legislation of the Republic of Azerbaijan are widely analyzed based on the diversity of opinions and international practice in the legal literature. It is noted that international legal norms play a priority role in the legal system of every state, and the formation of national legislation in any sphere cannot be carried out without the participation of international legal norms. Based on the experience of developed countries, international legal norms have an effective influence in the legal system of the Republic of Azerbaijan and played an important role in the formation and development of various legal fields. Finally, in the end, it is concluded that it is necessary to make appropriate amendments to the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, taking into account the norms of international law. The mentioned should be done in parallel in the General and Special parts of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, taking into account the general and special problems. So, the changes made in each direction should mutually complement each other.

Keywords: *international law, criminal law, international practice, domestic legislation, legal systems, international obligations.*

---

* Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ
МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫХ НОРМ В УГОЛОВНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

Мехрибан Эюбова*

Резюме

В статье на основе разнообразия мнений и международной практики в юридической литературе широко анализируются теоретические и практические аспекты имплементации международно-правовых норм в уголовное законодательство Азербайджанской Республики. Отмечается, что международно-правовые нормы играют приоритетную роль в правовой системе каждого государства, и формирование национального законодательства в любой сфере не может осуществляться без участия международно-правовых норм. Исходя из опыта развитых стран, международно-правовые нормы оказывают эффективное влияние в правовой системе Азербайджанской Республики и сыграли важную роль в формировании и развитии различных правовых сфер. Наконец, в итоге делается вывод о необходимости внесения соответствующих изменений в Уголовный Кодекс Азербайджанской Республики с учетом норм международного права. Указанное должно быть сделано параллельно в Общей и Особенной частях Уголовного Кодекса Азербайджанской Республики, учитывая общие и специальные проблемы. Итак, изменения, осуществляемые в каждом направлении, должны взаимно дополнять друг друга.

Ключевые слова: международное право, уголовное право, международная практика, внутреннее законодательство, правовые системы, международные обязательства.

---

* Доктор философии в области права, доцент